

Paper

*De kinderdoop
binnen de Heidelbergse Catechismus*

Jacob Schneider

1500783

PThU

prof.dr. W.H.Th. Moehn

Theologie van de Heidelbergse Catechismus

10 februari 2017

Inleiding

De nieuwsgierigheid naar de verhandeling van de kinderdoop binnen de HC komt vanuit het college bij Prof. Muis. Hij stelde dat er tot de 16^e eeuw eigenlijk geen discussie over de kinderdoop was, hoewel de kinderdoop in de 16^e eeuw al zeker een millennium verankerd was in de christelijke traditie.¹ Echter, door de afsplitsing van de Roomse kerk ontstonden er vragen over de doop, zoals de vraag of de doop nog wel gold als deze binnen de Roomse kerk door een Roomse priester was voltrokken. De doperse stelde dat alleen een volgroeid, bewust geloof als toegangseis gold voor het sacrament.² En omdat dat niet van kinderen gezegd kan worden, behoren ze, volgers de doperse, niet gedoopt te worden.

Bierma stelt in zijn 'Theology of the Heidelberg Catechism' dat er geen ander onderwerp is dat in de 16^e eeuw meer controversie creëerde dan de doctrine en de praktijk van de sacramenten. De verschillende meningen waren vaak gerelateerd aan de eigen opvattingen over zonde, Christus, de Heilige Geest, de kerk en het christelijke leven.³ Vandaar mijn keuze voor zondag 27 van de HC en dan met name het gedeelte over de kinderdoop.

In dit korte paper vergelijk ik vier catechismussen. De Heidelbergse Catechismus uit 1563 (HC), de Catechismus van Genève uit 1545 (GC), de grote catechismus van Ursinus uit 1562 (major), de kleine catechismus van Ursinus uit 1562 (minor).

Achtereenvolgens vindt u de volgende onderwerpen:

- Tekstvergelijking
- Analyse tekstverwijzingen
- Beeld van God
- Verwerking in Traditie
- Conclusie en eigen positie
- Bijlagen
 - Het deel over de kinderdoop uit de Heidelbergse Catechismus, de Catechismus van Geneve, de kleine Catechismus van Ursinus en de grote catechismus van Ursinus.

¹ Thomas J. Davis, 'De sacramenten volgens de Heidelbergse Catechismus', in: Arnold Huijgen et.al., *Handboek Heidelbergse Catechismus*, Utrecht 2013, 286

² Davis, 'De sacramenten volgens de Heidelbergse Catechismus', 286

³ Lyle D. Bierma, *The Theology of the Heidelberg Catechism*, Kentucky 2013, 71

Tekstvergelijking

Hieronder wordt vraag en antwoord 74 van de HC vergeleken met vraag 333 tot en met vraag 339 van de GC, vraag 63 van de minor en vraag 290 en 291 van de major. Deze selectie is gekozen met het oog op de vragen en antwoorden rondom de kinderdoop. De HC gebruikt in deze selectie 103 woorden, de GC 522 woorden, de minor 100 woorden en de major 170 woorden. In de minor en major valt het systematisch gestroomlijnde karakter van Ursinus op.⁴ Die invloed zien we terug in de HC alsook de ursinische kern '*verbond*' in relatie tot de kinderdoop.⁵ De stijl van de minor, major en HC wijken duidelijk af van de GC. In de tabel hieronder is aangegeven hoe vaak bepaalde kernwoorden voorkomen in de genoemde selecties. Als een bepaald woord opvallend veel voorkomt is deze cel grijs gemaakt. Als een woord niet voorkomt in de gemaakte selectie over de kinderdoop dan is de cel geel gemaakt.

	HC	GC	minor	major
Aantal woorden	103	522	100	170
Verbond & Testament	5	x	1	4
Besnijdenis	1	2	2	1
Gemeente	1	x	1	x
Kerk	1	x	x	x
Christus	1	3	1	2
Geest	1	2	1	1
Teken	1	4	1	x
Sacrament	x	5	x	x

Hieronder volgen een zestal observaties aan de hand van tekstvergelijking binnen de selectie.

Als eerste valt de nadruk op de woorden *verbond* en *testament* op. Het woord *verbond* komt 4 keer voor in de HC. Het ontbreekt in de GC. Het komt 1 keer in minor en 3 keer in de major. Zowel in de HC als de minor wordt het woord *testament* gebruikt, hoewel bij de HC als synoniem van *verbond* en bij de minor als een zelfstandig woord. Het is wel duidelijk dat vooral de HC en de major de kinderdoop vooral rondom het woord *verbond* willen uitleggen. De GC spreekt niet over verbond of testament in relatie tot de kinderdoop. De GC is vooral bezig met de vraag over de verhouding tussen teken en sacrament.

Vervolgens het woord *besnijdenis*. Een belangrijk argument voor HC is dat de doop onder het nieuwe verbond *in plaats van* de besnijdenis is ingesteld. Volgens GC was de besnijdenis een sacrament van boete waarvan God de kleine kinderen niet heeft uitgesloten. GC komt daarna met twee argumenten waarom de kinderdoop uit de besnijdenis af te lezen is. Het eerste argument is dat God de belofte aan Israël nu heeft uitgebreid tot de gehele wereld. De genade vermindert niet maar vermeerderd! Het tweede argument is dat het voor de Israëlitische ouders een troost en bevestiging was om te zien dat hun kinderen in het verbond werden opgenomen. Die troost en bevestiging mag daarom zeker niet van de christelijke ouders weggenomen worden omdat dit ook een vermindering zou zijn ten opzichte van het oude verbond. In de minor stelt Ursinus dat de doop de besnijdenis is opgevolgd en in zijn major beschrijft hij dat de doop in de plaats van de besnijdenis gekomen is. Nuance verschillen, alhoewel de HC sterker stelt dat de doop onder het nieuwe verbond is *ingesteld* in plaats van de

⁴ Boris Wagner-Peterson, 'Zacharias Ursinus und „seine“ Auslegung des Heidelberger Katechismus', in: Matthias Freudenberg et.al., *Geschichte und Wirkung des Heidelberger Katechismus*, Neukirchen-Vluyn 2013, 109

⁵ Wagner-Peterson 'Zacharias Ursinus und „seine“ Auslegung des Heidelberger Katechismus', 108

besnijdenis. Ursinus is dan genuanceerder door te stellen dat de doop in de plaats van de besnijdenis *gekomen is*, een formulering die ook in het doopformulier is overgenomen.

Als derde het woord *gemeente*. Het valt op dat zowel in de HC als in de minor de kinderen behoren tot '*zijn (Christus) gemeente*' en bij de GC en de major tot '*nakomelingen van de gelovigen*'. Het dopen van kinderen koppelen aan gelovige ouders lijkt een intiemere band te beschrijven, omdat God daarin betoont dat Hij net als bij de ouders van het kind ook met het kind zelf een persoonlijke relatie wil. Dat neemt niet weg dat de ouders en het kind ook gemeente van Christus zijn, en als zodanig kunnen worden aangesproken. Daardoor is de insteek van GC en major is wel persoonlijker. God heeft het gezin op het oog, daar begint de vreze des Heeren in het allereerste begin, ja zelfs voor de geboorte. Ook mooi dat Ursinus in zijn major de uitrekking gebruikt dat de Geest de kinderen naar hun vatbaarheid heiligt. De kinderen zijn vatbaar voor Gods verbond, dat is genoeg om te dopen! Ik denk dat het kind ook in de baarmoederschoot iets meekrijgt van de vreze des Heeren in het gezin.

Als vierde geeft de HC kort de kern van de doop weer, namelijk de belofte van de verlossing van de zonden door het bloed van Christus en de Heilige Geest. CG stelt dat de zekerheid van geloof en in berouw vereist is maar niet vooraf hoeft te gaan aan het sacrament. De minor stelt de neiging tot geloven en gehoorzamen als kern, en de major stelt dat kinderen deelgenoten blijven of ze moeten zichzelf bij het opwassen door ongeloof uitsluiten. Bij alle vier de weergave zit de voorwaardelijkheid erin. HC *de belofte*, CG *vereist*, minor *neiging*, major *moeten blijven*. Dat is een duidelijk verschil met Luther en de Roomse kerk, want daar *is* de doop de verlossing in Christus. Bij Ursinus, Calvijn en de HC is het een *teken*, maar hoe zeker zijn die tekenen nu eigenlijk?⁶

Als vijfde een vraag. Wat doen Christus en de Geest in de kinderdoop? Volgens de HC verlost het bloed van Christus van de zonde en werkt de Heilige Geest het geloof. CG is vooral bezig met de vraag wat het sacrament doet in vergelijking met de besnijdenis. In de minor neigt de Heilige Geest krachtig tot geloof en gehoorzaamheid. In de major heiligt de Geest de kinderen naar hun vatbaarheid. Dus bij Ursinus zien we een blik gericht op het werk van de Geest, bij GC op het sacrament en bij de HC op zowel Christus als op de Heilige Geest. Alleen bij de HC wordt ook bij de kinderdoop verwezen naar '*het bloed van Christus*', waaruit eens te meer het Christocentrische van de HC blijkt.⁷

Als zesde wil ik wijzen op het *onderscheiden* worden door de doop. De HC maakt duidelijk dat de kinderen door de doop onderscheiden worden van de kinderen van de ongelovigen. GC spreekt in dit verband van 'ten teken en als getuigenis'. Minor noemt dit 'getekend met het Zegel der Goddelijke genade' en de major spreekt weer van 'onderscheiden worden'. Omdat alle vier de catechismussen dit onderdeel opnemen moet het wel van groot belang zijn. Daarmee is het '*onderscheiden*' tot een belangrijk argument voor de kinderdoop, de kinderen worden door opname in Gods verbond onderscheiden.

⁶ Prof. Muis noemde dit het hoofdprobleem bij Calvijns sacramentsleer. Uit hoorcolleges van Prof. Muis, januari 2017 te Amsterdam.

⁷ De Christologie, de godheid van Jezus is voor de HC van doorslaggevend belang omdat de soteriologie anders zou wankelen. Daarom blijft de HC niet bij de uitspraken aangaande de menselijk natuur van Jezus staan maar betoont ze tegelijk de Godheid van Christus. Zie Marco Hofheinz, 'Geistchristologie im Heidelberger? Bemerkungen zu einer umstrittenen These', in: Matthias Freudenberg et.al., *Geschichte und Wirkung des Heidelberger Katechismus*, Neukirchen-Vluyn 2013, 59-60

Analyse tekstverwijzingen

In de analyse van de tekstverwijzingen wordt gelet op een zestal argumenten die de HC met bepaalde Bijbelteksten ondersteunt. Eerst worden de 6 argumenten weergegeven, daarna volgt een behandeling waarin de tekst wordt geciteerd en via een exegeet wordt nagegaan wat de hoofdbetekenis van de tekst is. Vervolgens vindt de analyse plaats in hoeverre deze tekst kan dienen als bewijsplaats ter ondersteuning van de argumentatie van de HC voor de kinderdoop.

De 6 argumenten van de HC voor de kinderdoop:

- A. Kleine kinderen behoren even goed als de volwassenen tot het verbond van God en tot zijn gemeente.
- B. Niet minder dan aan de volwassenen worden aan kinderen de verlossing van de zonden door het bloed van Christus beloofd.
- C. Niet minder dan aan de volwassenen worden aan kinderen de Heilige Geest, die het geloof werkt, beloofd.
- D. Door de doop, als verbondsteken, worden de kinderen ingelijfd in de Christelijke kerk en onderscheiden van de ongelovigen.
- E. Dit gebeurde zo onder het Oude Testament of Verbond door de besnijdenis.
- F. Onder het Nieuwe Verbond is de doop in plaats van de besnijdenis ingesteld.

Een analyse van tekstverwijzingen bij de 6 argumenten van de HC voor de kinderdoop:

A Kleine kinderen behoren even goed als de volwassenen tot het verbond van God en tot zijn gemeente.

Genesis 17:7 *'Ik zal Mijn verbond maken tussen Mij, u en uw nageslacht na u, al hun generaties door, tot een eeuwig verbond, om voor u tot een God te zijn, en voor uw nageslacht na u'*⁸

- Volgens Westermann is het in dit vers duidelijk dat het alleen om Israël gaat omdat er met nadruk over het verbond gesproken wordt. Waar בְּרִיתִי *'mijn verbond'* in vers 4 de daad van betrokkenheid bedoeld, betekent אֶת-בְּרִיתִי *'mijn verbond'* in vers 7 een status die door deze daad ontstaat, namelijk iets dat voor altijd tussen Abrahams nageslacht en God zal bestaan.⁹ Westermann merkt op dat Abraham niet alleen de vader van het volk Israël is, maar ook vader in verdere betekenis. Ook Ismaël, de stamvader van de ismaëlitische volken, is Abrahams zoon.¹⁰ Aan het eind van Genesis 17 is Ismaël drager van het verbondsteken (17:23), drager van de belofte over een groot volk als nageslacht (17:20), drager van Gods zegen (17:20), maar geen drager van de verbondsbelofte (17:21). Abraham is wel de drager van de verbondsbelofte (17:2) samen met zijn nog ongebooren zoon Izak (17:21).¹¹
 - Het is inderdaad zo dat het verbond dat God met Abraham sloot hem betrof en zijn nageslacht na hem. Mede omdat het in Genesis 17 ook specifiek gaat om nageslacht uit Abraham en Sarah en niet uit Hager, is het exegetisch niet verantwoord om hieruit op te maken dat dopen van kleine kinderen in de NT gemeente noodzakelijk is. Het hier namelijk nadrukkelijk om de exclusieve geslachtslijn van Abraham en Sarah

⁸ Tenzij anders vermeld wordt de Herziene Statenvertaling geciteerd.

⁹ C. Westermann, *Genesis 12-36* (BKAT), Neukirchen-Vluyn 1980, 315

¹⁰ Westermann *Genesis 12-36*, 325

¹¹ Westermann *Genesis 12-36*, 306

B Niet minder dan aan de volwassenen worden aan kinderen de verlossing van de zonden door het bloed van Christus beloofd.

Mattheus 19:14 *‘Maar Jezus zei: Laat de kinderen begaan en verhinder hen niet bij Mij te komen, want voor zodanigen is het Koninkrijk der hemelen.’*

- Het is heftig omstreden of Mattheus hier bij een christelijke gebruik aanknoopt. Het exegetische hoofdargument om te denken aan de kinderdoop is *‘verhinder niet’* uit vers 14. Deze uitdrukking herinnert aan Handelingen 8:36. Jeremias heeft later aangetoond dat het NT waarschijnlijk geen verwijzing naar kinderdoop geeft. Ook Cullmann, net als Jeremias een groot verdediger van de kinderdoop stelt dat Matt 19:14 niet spreekt van kinderdoop.¹²
 - Hoewel deze tekst dus niet specifiek over de kinderdoop spreekt heeft de HC hier wel een krachtig argument omdat dit gedeelte het eigenlijke is waarvan de doop het teken en zegel is. Calvijn gebruikt de volgende redenering: dat Jezus de kinderen tot zich laat komen dat is eigenlijk de vereniging met Christus. Dat is de zaak waarvan de doop het teken is. Omdat de zaak is meer dan het teken, mogen die kinderen ook het teken ontvangen. Kinderen kunnen blijkbaar ook in gemeenschap met Christus zijn, daar hoeft je niet volwassen voor te zijn.¹³

C Niet minder dan aan de volwassenen worden aan kinderen de Heilige Geest, die het geloof werkt, beloofd.

Lukas 1:15 *‘want hij zal groot zijn voor de Heere. Geen wijn en geen sterkedrank zal hij drinken en hij zal al van de moederschoot af met de Heilige Geest vervuld worden,’*

- καὶ πνεύματος ἁγίου πλησθήσεται ἔτι ἐκ κοιλίας μητρὸς αὐτοῦ. Deze voorstelling van de inwoning van de Heilige Geest is typisch van Lukas en hij verstaat daaronder de profetische gave. De uitdrukking κοιλίας μητρὸς *van de moederschoot* is geworteld in het profetische beroepsjargon. Hoewel die geestesvolheid geen oud testamentisch thema is.¹⁴
 - Lukas gebruikt hier jargontaal vanuit het priesterschap van vader Zacharias naar zijn zoon Johannes. Het is een te specifieke vorm van spreken over de Heilige Geest om dit in algemene zin op iedereen toe te passen, maar toch blijft het in afgezwakte vorm een argument(je) voor de HC.

Psalm 22:11 *‘Op U ben ik geworpen van de baarmoeder af, vanaf de moederschoot bent U mijn God.’*

- De lijdende herinnert God aan Zijn vaderlijke verplichtingen, die Hij tegenover zijn schepsel aangegaan is.¹⁵ In dit vers wordt het vertrouwen uitgesproken: U hebt mij het leven geschonken.¹⁶ Het gaat in Psalm 22 niet primair over klagen, maar om een aanklacht, een juridisch protest!¹⁷ De aanklacht is dat het door de HEERE toegebrachte of toegestane leed wijst op een storing in de verbondsrelatie.¹⁸ Psalm 22 schreeuwt de realiteit van het leven voor God uit, om Hem ertoe te bewegen om weer te gaan handelen overeenkomstig het verbond.

¹² Ulrich Luz e.a., *Das Evangelium nach Mattheus*, Band 3, Neukirchen-Vluyn 1997, 114-116

¹³ Uit hoorcolleges van Prof. Muis, januari 2017 te Amsterdam

¹⁴ François Bovon, *Das Evangelium nach Lukas*, Band 1, Neukirchen-Vluyn 1989, 56

¹⁵ Klaus Seybold, *Die Psalmen, Handbuch zum Alten Testament I/15*, Tuebingen 1996, 98

¹⁶ Hans-Joachim Kraus, *Psalmen*, Band 1, (BKAT), Neukirchen-Vluyn 1972, 178

¹⁷ Walter Brueggemann, *Theology of the Old Testament. Testimony, Despute, Advocacy*, Minneapolis 1997, p. 374

¹⁸ Brueggemann, *Theology of the Old Testament*, p. 378

- Net als bij het voorgaande vers lijkt ook deze tekst te specifiek om goed te kunnen functioneren als bewijsplaats voor het argument van de gave van de Heilige Geest aan kinderen en aan de daaraan verbonden argumentatie voor de kinderdoop van de HC.

Jesaja 44: 1-3 *‘Maar nu, luister, Jakob, Mijn dienaar, Israël, die Ik verkozen heb! Zo zegt de HEERE, uw Maker en uw Formeerder van de moederschoot af, Die u helpt: Wees niet bevreesd, Mijn dienaar Jakob, Jesjurun, die Ik verkozen heb. Want Ik zal water gieten op het dorstige en stromen op het droge. Ik zal Mijn Geest op uw nageslacht gieten en Mijn zegen op uw nakomelingen.’*

- עַל-זַרְעֶךָ op uw nageslacht (letterlijk zaad) suggereert de kiem van het origineel. Het is een veel gebruikte uitdrukking in de verhalen van de aardsvaders van Israël. Deze term nodigt de hoorder uit om ook het volgende woord וּבְרַכְתִּי en mijn zegen te verstaan in relatie tot die aardsvaders. De tweede en minder gebruikte uitdrukking עַל-צֶאֱצָאֶיךָ op uw nakomelingen, suggereert de zichtbare dingen. Zowel zaad als nakomelingen blijven in de gemeenschap zichtbaar als ware het een individueel persoon.¹⁹ Daarbij dient opgemerkt te worden dat dit vers geen zelfstandige belofte is, noch voor het land noch voor het volk. Of men het vers nu letterlijk of metaforisch neemt. Dit vers spreekt ook niet van een bijzonder wonder, maar zoals Volz en Westermann al aangetoond hebben, van het *“zich steeds herhalende wonder van groei uit de droge aarde door hemelse regen”*²⁰
 - Dit vers is zo specifiek op Israël en het verbond met Israël gericht dat het nauwelijks als concrete bewijsplaats voor argumentatie van de kinderdoop van de HC kan dienen. Het zijn meer ‘tekeningen’ vanuit het OT hoe God met Zijn volk omgaat.

Handelingen 2:39 *‘Want voor u is de belofte en voor uw kinderen en voor allen die veraf zijn, zovelen als de Heere, onze God, ertoe roepen zal.’*

- Want u komt de belofte toe. Met ὑμῖν voor u richt de spreker zich tot zijn hoorders als mede-Joden. De belofte is hier in eerste instantie de belofte van de Heilige Geest. Het omhelst het verbond dat God heeft opgericht met zijn volk, waaraan Hij nog steeds trouw blijft. Dat verbond staat nog steeds open, ook voor de toehoorders van Petrus. Ondanks de kruisiging van Jezus heeft God hen niet afgewezen. De opvatting van Jeremias dat ‘en voor uw kinderen’ een bewijs is voor kinderdoop in de vroeg christelijke kerk wordt volgens Barrett terecht door Delling afgewezen. Jeremias verwisselt namelijk twee woorden voor kind in het Nieuwe Testament. τέκνονς betekent niet een klein kind maar een persoon, waarschijnlijk volwassen, gezien vanuit de relatie tot zijn ouders.²¹ De toezegging van het ontvangen van de Geest in de doop, grondt Petrus op de belofte van de Geest waarvan de profeet Joël gesproken heeft, en die voor zijn Joodse hoorders geldt.²²
 - Het is exegetisch niet mogelijk om deze tekst zo te lezen alsof het zou gaan om een belofte buiten de verbondsafspraken tussen God en Israël. Men zou wel kunnen beargumenteren dat hier in het NT stappen worden gezet waardoor het heil van Israël tot heil van heel de wereld wordt, zoals aan Abraham voorzegt. Concreet is deze tekst op zichzelf geen bewijsplaats voor het standpunt van de kinderdoop van de HC, maar kan wel meewegen in de zoektocht naar het theologisch bijbels argument voor de kinderdoop.

¹⁹ John Goldingay and David Payne, *Isaiah 40-55, a Critical and Exegetical Commentary*, Volume I, New York 2014 (1e druk 2006), 324

²⁰ Karl Elliger, *Deuterocesaja*, Band 1, (BKAT) Neukirchen-Vluyn 2011, 390

²¹ C.K. Barret, *A Critical and Exegetical Commentary on The Acts of the Apostles*, Volume 1, New York 1994, 155

²² Rudolf Pesch, *Die Apostelgeschichte*, (EKK), Neukirchen-Vluyn 1986, 125

D Door de doop, als verbondsteken, worden de kinderen ingelijfd in de Christelijke kerk en onderscheiden van de ongelovigen.

Handelingen 10:47 *'Kan iemand soms het water weren, zodat deze mensen, die evenals wij de Heilige Geest ontvangen hebben, niet gedoopt zouden worden?'*

- Petrus stelt de retorische vraag naar een hindernis voor de doop, want niemand kan hier de doop weigeren. Als iemand deze heidenen de doop en daarmee de opname in de gemeente weigert dan probeert hij om God achteraf te hinderen. God heeft deze opname door het uitgieten van de Heilige Geest immers al voltrokken.²³ Het zou kunnen zijn dat enkelen van mening waren dat het voor Cornelius en zijn vrienden nodig was om eerst besneden te worden, en dat zonder besnijdenis de doop verhinderd zou moeten worden. Dergelijke overwegingen worden echter tegengegaan door de retorische vraag van Petrus. De gave van de Geest gaat hier vooraf aan het dopen. De Heilige Geest is nu uitgestort op de heidenen op precies dezelfde manier als Hij uitgestort is op de Joodse apostelen. Omdat de heidenen nu deel hebben aan het Goddelijke aspect van de bekering hoe kunnen medechristenen dan noch hun gemeenschap weigeren?²⁴
 - Dit is een krachtige bewijsplaats voor de HC. Petrus stelt vast dat de Heilige Geest is uitgestort op niet-Joden en dat daarom de doop geen enkele verhindering kent. Door de doop worden Joden en niet-Joden ingelijfd in de Christelijke gemeente.

E Dit gebeurde zo onder het Oude Testament of Verbond door de besnijdenis.

Genesis 17:14 *'Maar hij die mannelijk en onbesneden is, van wie het vlees van zijn voorhuid niet besneden wordt, die persoon moet van zijn volksgenoten worden afgesneden; hij heeft Mijn verbond verbroken.'*

- Het is opmerkelijk dat ondanks het feit dat Ismaël wordt afgewezen als verbondsdrager, hij wel (als eerste?) het verbondsteken, de besnijdenis, ondergaat.²⁵ Het verbreken van het verbond kan dus al als iemand in Israël woont en niet besneden is, dat geldt ook voor de vreemdeling.
 - Het is een sterk argument voor de HC om hierdoor te stellen dat in het OT de besnijdenis zag op de opname in de volksgemeenschap van Israël. Het is echter de vraag of dat argument zo kan worden overgenomen met betrekking tot de kinderdoop.

F Onder het Nieuwe Verbond is de doop in plaats van de besnijdenis ingesteld.

Colossenzen 2:11-13 *'In Hem bent u ook besneden met een besnijdenis die niet met handen plaatsvindt, door het uittrekken van het lichaam van de zonden van het vlees, door de besnijdenis van Christus. U bent immers met Hem begraven in de doop, waarin u ook met Hem bent opgewekt, door het geloof van de werking van God, Die Hem uit de doden heeft opgewekt. En Hij heeft u, toen u dood was in de overtredingen en het onbesneden zijn van uw vlees, samen met Hem levend gemaakt door u al uw overtredingen te vergeven,'*

- Colossenzen 2:11-13 is niet direct een bewijsplaats dat de doop *in de plaats van* de besnijdenis gekomen is. De tekst zegt *'in Hem bent u ook besneden (...)*'. De onbesnedene in Colosse

²³ Pesch, *Die Apostelgeschichte*, (EKK), 345

²⁴ Barret, *The Acts of the Apostles*, 530

²⁵ Victor P. Hamilton, *Genesis 1-17* (NICOT), rev. R.K. Harrison et R.L. Hubbard, Cambridge 1995, 480

hebben de besnijdenis niet nodig, want ze hebben haar in Christus al ontvangen. Ook het OT kende al een 'besnijdenis van het hart'. Dat is geen mensenwerk maar een werk van God. De besnijdenis was het teken van de inlijving bij het volk van God. In het NT wordt gesproken over het 'afleggen van het lichaam van de zonden van het vlees'. In dit verband wordt dopen verbonden met het begraven worden in Christus. Door de doop ondergaat de dopeling in Christus het sterven en opstaan. Dat wil enerzijds zeggen dat Joden ook de besnijdenis van het hart nodig hebben en dat niet-Joden geen besnijdenis zoals de Joden nodig hebben omdat Christus voor hen het lichaam van de zonden en van het vlees heeft afgelegd.²⁶

- Deze tekst lijkt mij geen bewijsplaats van het feit dat de doop in de plaats van de besnijdenis gekomen, maar als een bewijsplaats dat wij als niet-Joden door de doop delen in de besnijdenis van Christus.

²⁶ G. van den Brink e.a., *Galaten tot en met Filemon*, Studiebijbel, Veenendaal 2006, 467

Beeld van God

Welk beeld van God wordt geboden in de sacramentsleer van de HC in het algemeen en in de kinderdoop in het bijzonder?

Hij is de God van het verbond. God is dezelfde in het Oude Verbond en het Nieuwe Verbond, maar richt zich in het Nieuwe Verbond tot alle volwassenen en kinderen. Op grond van dat verbond wordt aan volwassen en kinderen iets beloofd, namelijk de verlossing van de zonden door het bloed van Christus en het geloof door de Heilige Geest. Zo ziet de HC de doop als het teken van inwijding in het verbond en identificatie met Gods verbondsvolk. Dopen verenigt individuen klaarblijkelijk met de privileges van het verbondsleven met God.²⁷

Het is opvallend dat een pregnante predestinatieleer ontbreekt.²⁸ Die zou bij de verklaring van de kinderdoop wel een belangrijke rol kunnen spelen. Maar dat betekent niet dat er voorbijgegaan wordt aan de essentiële functie van de predestinatieleer. Echter, deze predestinatieleer ligt nu juist niet in de onnaspeurlijkheid van het eeuwige raadsbesluit Gods, maar wordt veel eerder als uiterste consequentie binnen de reikwijdte van het verzoeningsgebeuren bedacht.²⁹ Of anders gezegd, de verkiezing van eeuwigheid vindt klank en kleur onder de bediening van de verzoening.

Ook de duale definitie van *'teken en zegel'* zeggen iets over het beeld van God. Volgens Locher komt deze dualiteit vanuit het onderscheidt tussen twee werken van de Geest, geloof *bewerken* en geloof *bevestigen*.³⁰ Het oudtestamentische verbondsteken werd vaak een teken of zegel genoemd. Daarom noemt de HC volgens Kreck de nieuwtestamentische sacramenten ook een teken en zegel.³¹ Tekenen en zegel worden daarmee geen onderdeel van het menselijk handelen maar staan beeld voor het werk van Gods Geest. Hij *bewerkt* en *bevestigt* het geloof.

²⁷ Frank H. Walker, *Theological Sources of the Heidelberg Catechism*, USA 2010, 178

²⁸ Michael Weinrich, 'Thema's waar de Heidelbergse Catechismus over zwijgt', in: Arnold Huijgen et al., *Handboek Heidelbergse Catechismus*, Utrecht 2013, 316

²⁹ Michael Weinrich, 'Thema's waar de Heidelbergse Catechismus over zwijgt', 316

³⁰ Gottfried Wilhelm Locher, 'Werden Brot und Wein der wesentlich Leib und Blut Christi? Zur Abendmahlstheologie des Heidelberger Katechismus', in: Martin Ernst Hirzel et al., *Der Heidelberger Katechismus – ein reformierter Schlüsseltext*, Band 1, Zürich 2013, 122

³¹ Locher, 'Werden Brot und Wein der wesentlich Leib und Blut Christi? Zur Abendmahlstheologie des Heidelberger Katechismus', 131

Verwerking in Traditie

Commentaar van ds. Johannes van der Kemp uit 1717³² en ds. A. Moerkerken uit 2004.³³

De titel die Moerkerken meegeeft aan Zondag 27 luidt ‘het water van de Heilige Doop’ terwijl Van der Kemp de titel meegeeft ‘Doop-dwalingen wederlegd’. Zondag 27 behandelt verschillende elementen en daarom is het lastig om een goede titel te vinden. Van der Kemp maakt de onderverdeling 1) De kracht van de waterdoop (vraag 72 en 73) en 2) de kinderdoop (vraag 74).³⁴ Moerkerken maakt in zijn verdeling de verbinding door het woord doopwater. Zijn 3 gedachten zijn 1) Wat het doopwater niet kan; 2) Waar het doopwater op wijst; 3) Wie het doopwater toekomt.³⁵ In schema gezet:

Ds. Johannes van der Kemp	Ds. A. Moerkerken
<i>Doop-dwalingen wederlegd</i>	<i>Het water van de Heilige doop</i>
1 De kracht van de waterdoop	1 Wat het doopwater niet kan;
2 De kinderdoop	2 Waar het doopwater op wijst;
	3 Wie het doopwater toekomt.

In het eerste stuk van zondag 27, dus bij vraag en antwoord 72 en 73, gaat Van der Kemp vooral in tegen andere leeropvattingen. Eerst krijgen de Joden het verwijt dat zij rusten in de offerande van stieren vlees en bokkenbloed alsof ze er de Heere mee konden voldoen voor hun strafschuld.³⁶ Dan krijgen ‘onze wederstrevers’ ervan langs die de doop slechts als een bloot teken van de belijdenis van het Christendom zien.³⁷ Dan richt Van der Kemp zijn pijlen op de Rooms en die een al te grote kracht aan het uiterlijke waterbad toeschrijven als ze stellen dat daarmee de zonde zelf daadwerkelijk wordt afgewassen en de doop onmisbaar is. Dit wordt nog verder toegespitst op de Dominicanen die stellen dat het doopwater een werktuigelijke uitwerkende kracht is, en de Franciscanen die stellen dat God door Zijn belofte de genade aan het doopwater heeft gehecht. Ook de Lutheranen moeten het ontgelden als zij leren dat het doopwater als een Goddelijke Hand en wagen is, die de genade tot de ziel brengt.³⁸ Dan komt Van der Kemp tot de kern als hij stelt:

“Hiertegen leren wij, dat alleen Christus bloed en Geest de zonde afwast, en het water alleen een betekende en verzegelende kracht heeft van die genade”³⁹

Dan komt Van der Kemp met de eigenlijke argumenten voor de kinderdoop en stelt dat de HC alleen gebiedt dat de kinderen van de bondgenoten gedoopt worden en niet kinderen van Joden, Heidenen, Turken en van ouders geboren die uit de Gemeente gebannen zijn. Volgens Van der Kemp zijn zowel de kinderen als hun ouders in Gods verbond begrepen, en de doop is een teken en zegel van het verbond.⁴⁰ Toen drieduizend op de Pinksterdag gedoopt werden zegt Petrus dat hen de belofte toekomt. Welke *belofte* is aangemerkt vraagt Van der Kemp zich af? Hij antwoordt dat het gaat om de *belofte* van het verbond van de verlossing van de zonde door Christus bloed en de Geest.⁴¹ Een ander argument voor de kinderdoop ziet Van der Kemp in 1 Kor. 7:14 waar Paulus schrijft dat de kinderen

³² Johannes van der Kemp, *De christen geheel en al het eigendom van Christus in leven en sterven: 53 predikaties over de Heidelbergse Catechismus*, Houten 1988 (1^e druk 1717), 490-505

³³ Ds. A. Moerkerken, *Ons Troostboek. Verklaring van de Heidelbergse Catechismus*, Houten ³2007 (1^e druk 2004), 377-390

³⁴ Van der Kemp, (...) *Heidelbergse Catechismus*, 491

³⁵ Moerkerken, *Ons Troostboek*, 378

³⁶ Van der Kemp, (...) *Heidelbergse Catechismus*, 490

³⁷ Van der Kemp, (...) *Heidelbergse Catechismus*, 491

³⁸ Van der Kemp, (...) *Heidelbergse Catechismus*, 492

³⁹ Van der Kemp, (...) *Heidelbergse Catechismus*, 492

⁴⁰ Van der Kemp, (...) *Heidelbergse Catechismus*, 495

⁴¹ Van der Kemp, (...) *Heidelbergse Catechismus*, 496

van de ongelovigen onrein zijn maar de kinderen van de gelovigen heilig. Dan stelt Van de Kemp dat de doop in de plaats van de besnijdenis ingezet is, en als bewijs voert hij aan dat de besnijdenis, het kinder-sacrament, afgeschaft is. Net zo duidelijk als, volgens Van der Kemp, het avondmaal gekomen is in de plaats van het Pascha.⁴²

Moerkerken maakt een onderscheidt tussen twee grote weldaden van het verbond namelijk de rechtvaardigmaking, de schuldvergeving door het gewassen worden met Christus' bloed, en de heiligmaking, gewassen worden met Christus' Geest. Dat is dus zijn uitleg van de woorden '*de verlossing van de zonden door het bloed van Christus en de Heilige Geest, die het geloof werkt*'. Ook Moerkerken gaat in op de misstappen van andersdenkenden. De roomse kerk dwaalt, maar ook de wederdopers en Luther dwaalden.⁴³ Rome leert dat in het doopwater door de Heere de bovennatuurlijke kracht gelegd is om de erfzonde weg te namen, dus een totale veruitwendiging van het sacrament. Luther gaat zover niet, maar leert dat er een bovennatuurlijke kracht ligt in de woorden die er gesproken worden tijdens de doop. Moerkerken komt dan tot de twee uitersten, de gewoonte en de bijgelovigheid. De gewoonte is richting degene die de doop slechts als een uitwendig teken zien en bijgeloof is richting diegene die het wáter van de doop overschatten.⁴⁴

Een mooie gedachte bij Moerkerken is de vraag hoe de doopouders hun kinderen ter doop brengen. Niet uit gewoonte of uit bijgeloof maar met in hun ziel de bede '*Mijn ziel, herdenkt met heilig beven*' Want als de Schrift het zegt dan zegt de Heilige Geest het. Zó hebben Ursinus en Olevianus Gods Woord beschouwd.⁴⁵ Moerkerken gaat in op het woord *verbond* en stelt dat Abraham goed geweten heeft dat de besnijdenis op zichzelf Gods verbond niet was, maar dat zij Gods verbond betekende en verzegelde. Want niet ieder besnedene kwam door de besnijdenis vanzelf in het verbond.⁴⁶

Toen de catechismus opgesteld werd, had men met de Roomse leer en de leer van de wederdopers te maken. Daarom is de vraag naar de kinderdoop gepast. Er staat in de Bijbel geen uitdrukkelijke tekst om kinderen te dopen, maar we mogen daar niet uit afleiden dat het niet geoorloofd is. Paulus legt namelijk een duidelijk lijn tussen de oude besnijdenis en de nieuwtestamentische doop. Daarom, wie de kinderdoop loochent, betoont daarmee dat hij geen zicht geeft op het verbond der genade, zoals dat in de Schrift wordt ontvouwd.⁴⁷

Dan gaat Moerkerken in op de argumenten van de kinderdoop. Volgens hem is het geboren worden bij ouders die in de Heere geloven geen grond voor de kinderdoop, want dan zou de grond van de doop in het kind liggen en zou de wedergeboorte verondersteld moeten worden. Moerkerken verwerpt de stelling dat God aan elk gedoopt kind hetzelfde belooft, of het nu uitverkoren is of niet. God vordert van elk kindje als antwoord het geloof en als het kind dat antwoord niet heeft, dan valt het door eigen schuld uit het verbond. Dat kan niet, zegt Moerkerken want dan zou de vastheid van het verbond afhangen van het 'ja' van het kind.⁴⁸ Wij dopen, zegt Moerkerken, op grond van het verbond van God en op grond van de belofte van God. Wij geloven dat er onder het zaad van de gemeente nog zijn die de Heere zal toebrengen. Wij gaan daarbij niet uit van een veronderstelling of subjectief geloof in ouders of kind. Maar God zegt '*Ik zal Mijn Geest op uw zaad gieten en Mijn zegen op uw nakomelingen.*'

⁴² Van der Kemp, (...) *Heidelbergse Catechismus*, 496

⁴³ Moerkerken, *Ons Troostboek*, 379

⁴⁴ Moerkerken, *Ons Troostboek*, 380

⁴⁵ Moerkerken, *Ons Troostboek*, 381

⁴⁶ Moerkerken, *Ons Troostboek*, 382. Zie ook in dit paper de Tekstanalyse A, 5

⁴⁷ Moerkerken, *Ons Troostboek*, 386

⁴⁸ Moerkerken, *Ons Troostboek*, 388

Dát bedoelt de HC als ze zegt dat de verlossing van de zonde door Christus' bloed en de Heilige Geest wordt toegezegd.⁴⁹

Van der Kemp stelt dus dat kinderen net als hun ouders in Gods Verbond begrepen zijn. Moerkerken gaat daar anders mee om en schrijft dat de kinderen niet gedoopt worden omdat ze gelovige ouders hebben maar omdat God nog kinderen aan Zijn gemeente wil toevoegen. Dus niet in de ouders, niet in het kind, maar vanuit de belofte van God. Bij het woorden belofte en verbond spreekt Van der Kemp van 'de belofte van het verbond van de verlossing' en Moerkerken van 'het verbond der genade, zoals dat in de Schift wordt ontvouwd'. Geen van beide gaat specifiek in op de diverse verbonden die in de Bijbel geschreven worden, en de relatie van die verschillende verbonden tot de kinderdoop. Over de besnijdenis stelt Van der Kemp dat het kinder-sacrament is afgeschaft en met verwijzing naar Kol. 2:11-12 en Moerkerk schrijft van de duidelijke lijn tussen de oude besnijdenis en de nieuwtestamentische doop.

Van der Kemp zit daarmee meer op de lijn dat het Oude Israël en hun gebruiken één op één kunnen worden door vertaald naar de situatie nu omdat kinder-sacrament is afgeschaft. Moerkerken zit hier genuanceerder in en spreekt van toevoegen aan Gods gemeente en de lijn tussen het oude en nieuwe. Tussen Van der Kemp en Moerkerken zit de tweede wereldoorlog, de holocaust en de oprichting van de staat Israël in 1948. De scherpere kritiek richting de Joden door Van der Kemp is hoogstwaarschijnlijk ook om die reden genuanceerder bij Moerkerken.

⁴⁹ Moerkerken, *Ons Troostboek*, 389

Conclusie en eigen positie

Omdat de HC de kinderdoop rondom het woord *verbond* uitlegt, stelt ze daarom vrij scherp dat de doop in de plaats van de besnijdenis gekomen is. Dat vind ik moeilijk verdedigbaar omdat de besnijdenis vandaag de dag nog steeds in gebruik is in Israël, en Gods verbond met Zijn volk van eeuwigheid is. Daarbij is Christus zelf besneden, en zijn wij in hem besneden. Er zou een hernieuwde afweging moeten komen aangaande de belofte aan Israël en de daaraan gekoppelde besnijdenis en het geloof in Jezus Christus en de daaraan gekoppelde doop zijn naam.

Tevens blijkt uit de tekstvergelijking dat de HC en de minor kinderen beschrijven als leden van de gemeenten en de GC en de major de kinderen beschrijven als kinderen van de gelovigen. Dat laatste vind ik persoonlijker en spreekt de ouders meer aan op hun verantwoordelijkheid. De voorwaardelijkheid van de tekenen blijft een lastig punt binnen de gereformeerde theologie, terwijl in het NT eigenlijk geen scheiding maakt tussen het dopen en het ontvangen van de Geest.

Het vak in opdracht waarvan dit paper geschreven is heet '*Theologie van de Heidelbergse Catechismus*'. Door verwijsteksten lijkt die theologie verankerd te zijn in de Bijbelse theologie. Maar bestaat dat wel? Levert de bijbel een eigen theologie over haar spreken over God? Of is de Bijbel primair een getuigende tekst. Er is wel theologie in de Bijbel, maar niet als theologisch bijbels handboek waarin de bijbelschrijvers hun eigen theologie hebben geëxpliceerd als theologie. Dus we reconstrueren wat de bijbelschrijvers misschien wel impliciet maar niet expliciet hebben gedaan. Ik zou ervoor willen pleiten om geen losse Bijbelteksten als bewijsplaatsen te gebruiken. De HC is ten slotte ook in eerste instantie zonder verwijsteksten uitgegeven. Men kan beter zoeken naar theologische argumenten die onder de *diverse* teksten liggen, dus vanuit de complexiteit en diversiteit van de Bijbel zelf, dan de argumenten op basis van *één* enkele tekst funderen.

Bijlagen

Heidelbergse Catechismus (1563) over de kinderdoop.⁵⁰

Vraag 74 *Moet men ook de kleine kinderen dopen?* Ja, want zij behoren even goed als de volwassenen tot het verbond van God en tot zijn gemeente, en niet minder dan aan de volwassenen worden hun de verlossing van de zonden door het bloed van Christus en de Heilige Geest, die het geloof werkt, beloofd. Daarom moeten ook zij door de doop, als het teken van het verbond, in de christelijke kerk ingelijfd en van de kinderen van de ongelovigen onderscheiden worden, zoals dit onder het Oude Testament of Verbond door de besnijdenis gebeurde, in plaats waarvan onder het Nieuwe Verbond de doop is ingesteld.

Catechismus van Genève (1545) over de kinderdoop.⁵¹

Vraag 333 *Waarom doopt men dan de kleine kinderen, wanneer dit ervoor vereist is?* Er wordt niet gezegd, dat het geloof en het berouw altijd aan het de sacramenten ontvangen van het sacrament vooraf moeten gaan, maar alleen dat beide aanwezig dienen te zijn in hen die daartoe in staat zijn. Het is dus voldoende, dat de kleine kinderen de vrucht van hun doop voortbrengen en laten zien nadat zij tot de jaren des onderscheids gekomen zijn.

Vraag 334 *Hoe kun je aantonen, dat hier geen enkel bezwaar tegen bestaat?* Omdat de besnijdenis evenzeer een sacrament van boete was, zoals Mozes en de profeten verklaren, als een sacrament van geloof, zoals de heilige Paulus zegt. En toch heeft God er de kleine kinderen niet van uitgesloten.

Vraag 335 *Maar zul je wel kunnen bewijzen, dat er een zelfde reden is om hen tot de doop toe te laten als vroeger tot de besnijdenis?* Jawel. Want de beloften die God eertijds aan zijn volk Israël gedaan heeft, zijn nu uitgebreid tot de gehele mensheid.

Vraag 336 *Maar volgt hieruit, dat wij het teken moeten gebruiken?* Zo is het, wanneer alles goed overwogen wordt. Want Jezus Christus heeft ons niet deelgenoten gemaakt van de genade die vroeger het volk Israël bezat, om deze in ons te verminderen of duisterder te maken dan zij was. Maar Hij heeft deze juist verhelderd en nog vermeerderd.

Vraag 337 *Bedoel je dat de genade van God verminderd zou zijn door de komst van de Here Jezus, als wij de doop niet aan de kleine kinderen zouden voltrekken?* Jazeker. Want dan zou het teken van de goedheid en het erbarmen van God ten aanzien van onze kinderen, waarover men eertijds beschikte, ons ontbreken, terwijl het toch in hoge mate dient tot onze troost en tot bevestiging van de belofte die van het begin aan gedaan is.

Vraag 338 *Dus je bedoelt, omdat God, toen Hij zich oudtijds als Redder van de kleine kinderen kenbaar maakte, deze belofte door een uitwendig sacrament aan hun lichamen verzegeld wilde laten zijn, vind jij het dus geheel terecht, dat er niet minder bevestiging zou zijn na de komst van Christus, daar immers dezelfde belofte blijft bestaan en deze zelfs nog duidelijker door het Woord betuigd en door feiten bekrachtigd is?* Ja, en des te meer, omdat – zoals bekend – de kracht en het wezenlijke van de doop de kleine kinderen ten goede komen; men zou hun onrecht doen door hun het teken hiervan, dat daaraan ondergeschikt is, te weigeren.

Vraag 339 *Op welke voorwaarde moeten wij dan de kleine kinderen dopen?* Ten teken en als getuigenis dat zij erfgenamen zijn van Gods zegen, toegezegd aan de nakomelingen van de gelovigen, opdat zij,

⁵⁰ *Belijdenisgeschriften van de Protestantse Kerk in Nederland*, K. Zwanepol, C.H. van Campenhout (red.), Heerenveen 2009, 94

⁵¹ *Belijdenisgeschriften van de Protestantse Kerk in Nederland*, 158-159

wanneer ze er de leeftijd voor hebben, de ware betekenis van hun doop beseffen teneinde er het nut van te ondervinden.

De kleine Catechismus van Ursinus (1562).⁵²

Vraag 63 *Waarom moeten de jonge Kinderen gedoopt worden, terwijl zij met het geloof nog niet begaafd zijn?* Ten eerste daarom dat de Heilige Geest in hun ook krachtig is en hen tot geloven en gehoorzamen aan God neigt; alhoewel zij nog niet op dezelfde wijze als de Volwassenen geloven. Ten tweede om dat zij ook tot het Rijk en het Verbond van God en tot de Gemeente van Christus behoren en daarom ook met het Zegel der Goddelijke genade moeten getekend worden. Ten derde om dat de Kinderen onder het Oude Testament besneden zijn; en de Doop de Besnijdenis is opgevolgd.

De grote Catechismus van Ursinus (1562).⁵³

Vraag 290 *Maar worden dan wel de kleine kinderen, die het geloof noch niet hebben, met recht gedoopt?* Met recht! Want het geloof en de belijdenis van het zelve wordt geëist in de volwassenen die zonder dit niet in het verbond kunnen worden opgenomen: maar voor de kinderen is het genoeg dat zij door de Geest naar hun vatbaarheid geheiligd worden.

Vraag 291 *Waarom moeten de kinderen gedoopt worden?* Eerstelijk omdat God wil dat alleen die hij in zijn verbond aanneemt door de doop zullen onderscheiden worden: maar de kinderen der gelovigen zijn en blijven deelgenoten van het genadeverbond indien ze bij het opwassen zichzelf door hun ongeloof daarvan niet uitsluiten omdat God verklaart dat hij ook hun God wil wezen en Christus betuigt dat hunner ook het koninkrijk der hemelen is. Ten tweede: omdat de doop in plaats van de besnijdenis gekomen is. Dewijl derhalve de kinderen oudtijds besneden werden en de genade van God bij de komst van Christus niet schaarser maar ruimer uitgedeeld wordt behoren ze nu ook gedoopt te worden.

⁵² Zacharias Ursinus, *Kleine Catechismus, zeer duidelijk het Christelijk geloof in zich bevattende*, 1562. Trans Martinus de Bruyn

⁵³ Zacharias Ursinus, *de groote Catechismus of de Hoofdsomme der Godgeleerdheid, bij vragen en antwoorden verklaard*. 1562, transl Martinus de Bruyn